

Je možné porozumět obvinění duchovních vůdců?

CHARISMA A ZNEUŽÍVÁNÍ

Zdeněk Vojtíšek

Možnost snadného šíření a získávání informací prostřednictvím Internetu patrně způsobila nárůst počtu obvinění duchovních vůdců ze zneužívání (především sexuálního) následovníků v poslední době. Vážným podezřením čelili těsně před smrtí Satja Sai Baba (1926-2011) a Šrí Činmoj (1931-2007), velmi nesnadné období prožívá z podobného důvodu svámí Mahéšvaránanda (*1945), případy údajného zneužívání ze strany českého duchovního vůdce Jára Dobeše (*1971) jsou dokonce vyšetřovány policií. Obvinění způsobila ve všech společenstvích hádky mezi stoupenci, kteří vůdce hájí, a těmi jejich (bývalými) přáteli, kteří naopak věří žalujícím.

Raději hned zpočátku a výslovně chci předeslat, že se nemohu vyjádřit k pravdivosti těchto obvinění. Pokusím se jen ukázat, jak mohou vzniknout situace, kdy ke zneužívání skutečně dojde, i situace, kdy se naopak rozmožnou falešná obvinění. Pochopit obě situace může pomoci analýza vztahu, který je díky Maxi Weberovi v sociologii (a následně v religionistice) znám jako charismatická autorita. Následující článek přináší několik podnětů z diskuse, která se o charismatické autoritě v těchto oborech až do současnosti vedla.¹ Na základě těchto podnětů ukazuje, jaké vysvětlení má pro (údajné) případy zneužití koncept charismatické autority.²

Charisma a charismatizace

Podle Maxe Webera se pojem „charisma“ týká „jisté kvality osobnosti jedince. Díky této kvalitě je jedinec oddělen od běžných lidí. Tito lidé se k němu vztahují jako k někomu, kdo je vybaven nadpřirozenými, nadlidskými nebo alespoň zvláště výjimečnými silami či kvalitami. Tyto kvality nejsou dostupné běžným lidem, nýbrž je jim přisuzován božský původ nebo jsou chápány jako příkladné. Na jejich základě se s dotyčným jednotlivcem jedná jako s vůdcem.“⁴

Zatímco Weber na tomto a na některých dalších místech svého díla připouští, že charisma vyjadřuje „jistou kvalitu osobnosti“, práce dalších autorů⁵ jednoznačně odhalují, že charisma „označuje kvalitu ni-

koli jednotlivce, ale vztahu mezi věřícími (nebo následovníky) a člověkem, v něhož uvěřili.“⁶ Nejde o to, zda nositel charismatu skutečně má, anebo nemá nadpřirozené nebo aspoň mimořádné lidské vlastnosti (k tomu se sociologie ani religionistika nemohou vyjadřovat), ale o to, že mu jsou tyto vlastnosti přisuzovány. Na základě tohoto přisouzení ze strany stoupců a na základě souhlasu s tímto přisouzením ze strany jednotlivce vzniká vztah, v němž je jedinec obdařen autoritou (podle Webera „charismatickou autoritou“) a stává se vůdcem. Jak to pregnančně formuloval britský sociolog náboženství Bryan Wilson, „charisma není osobní vlastnost, ale úspěšný nárok na vládu.“⁷

Spíše než samo charisma se tak do popředí odborného zájmu dostal vztah mezi tím, kdo charisma ochotně přisuzuje, a tím, kdo toto přisuzování podněcuje (anebo mu aspoň nebrání), tedy mezi charismatizujícím a charismatizovaným. Tento charismatický vztah je „interaktivní proces, v němž se vůdci jistým způsobem projevují a jsou vnímáni jako charismatičtí, a proto je jim dána autorita.“⁸ Pro přisuzování charismatu se vžil pojem „charismatizace“. Můžeme ho chápat jako „společenský proces, v němž následovníci začínou pociťovat nejenom to, že jejich vůdce má velmi zvláštní moc nebo charisma, ale také to, že s ním mají osobní vztah a že jsou připraveni mu udělit nezpochybnitelnou autoritu nad celou škálou aspektů svého života.“⁹

Tento osobní vztah ale vůbec nemusí vyplývat z osobního setkání, v němž by se projevil takové vlastnosti charismatizovaného vůdce, jakými je přitažlivost, výřečnost, inteligence apod. (ve skutečnosti tyto vlastnosti nejsou pro charismatizaci ne-

„Odháčkování“ u Jára Dobeše v ateliéru ženské duše Poetrie

„Jsem bývalá lektorka. Nejsem ani blondýna, ani mladá, ani modrooká. Tehdy se to ještě nemuselo. Zato jsem zažila „odháčkování“ a byla jsem i na akci, kde Jára odháčkovával dívky hromadně. Ani jedna z nich předem nevěděla, do čeho jde, bylo jich tehdy asi deset. Byly uloženy do tmy. Hrála hlasitá hudba. Každá dostala k sobě jednu ženu-dívku, která ji střídavě hladila na prsou a v rozkroku. Trvalo to dlouho. Dívky byly bez sebe, dostaly se do změněného stavu vědomí. A pak přišel Jára - místo kalhot měl okolo sebe omotaný nějaký kus látky - běhal od jedné k druhé, podle toho, která měla zrovna „nejlepší energii“. My, co jsme seděly u těch dívek a staraly se o to, aby byly k odháčkování dostatečně použitelné, jsme se nedívaly napravo ani nalevo. Ostatně, nebylo skoro nic vidět, byla tma. (...) Polovina z těch dívek byla druhý den vyděšená, zmatená. Nevěděly, jestli se jim to, že s nimi v noci souložil Jára, zdálo, nebo to byla pravda. Chodily se nás ptát, nechápaly to, nevěděly, proč a co se to stalo.“

<http://www.poetrie.estranky.cz/clanky/jara-dobe-se-boji.html>, download 25. 5. 2010

nelituju (pinktaara, 18. 2. 2009 7:11) no, musim rict, ze ac mi jaara neskutecne pomohl, prisla sem za nim uplne zdrcena, znicena a po odhackovani sem se cejtila neco mezi osvícenim a totalni blazenosti jeste tydny po tom... a klidne bych do toho sla znova... ale ta jejich skola je fakt posahana, mam snad vsechny ty skripta ale neda se to vubec cist, je to hodne podprumernej new age bullshit kdybych jaaru neznala a na zacatku by mi tolik nepomohl, tak bych se te poetrie-school-pro-mlade-naivni-carodejky vubec neucastnila ale zneuzita si urcite nepripadam

http://www.poetrie.estranky.cz/clanky/poetrie_-dobes-a-jeho-narod.html, download 25. 5. 2010

Tento článek prošel recenzním řízením.

zbytné). Velmi osobní, často oddaný a láskyplný vztah k charmatizovanému vůdci se charmatizující stoupenec může snadno naučit bez osobního kontaktu. „Charisma 'nefunguje' jako důsledek osobní zkušenosti setkání tváří v tvář, během níž by potenciální následovník rozpoznal něco zvláštního, ale jakmile se následovníci stanou členy hnutí, ostatní je naučí charisma rozeznávat.“¹⁰ Znovu se tedy dostáváme k myšlence, že charisma není ani tak záležitostí psychologie osobnosti, jako záležitostí sociální psychologie a sociologie.¹¹

Poslední citát se týkal jednoho z nových náboženských hnutí, pro něž je silná charmatizace vůdce typická. S charmatizací jako sociologickým fenoménem se ovšem setkáme i v zavedených náboženských společenstvích i v dalších společenských institucích: „Charisma je opora náboženského života. Jeho projev je veleben pastory, kazateli a mystiky. Ve skutečnosti je charmatické vůdcovství vyhledáváno a odměňováno v každé oblasti společenského života – v politice, vzdělávání, obchodu i v armádě. Společenské instituce zkvétají díky silné oddanosti, kterou mohou podnitit charmatičtí vůdci. Charisma je vysoce ceněno, i když se mu málo rozumí.“¹²

Charmatická autorita¹³ tedy není jakási tajemná aureola výjimečného jedince (jak bývá někdy chápána), ale reálný společenský fakt s konkrétními důsledky. Prostý příklad důsledků autority dvou silně charmatizovaných vůdců, mahátmy Gándhího a Adolfa Hitlera,¹⁴ naznačuje možnou závažnost i různost společenských dějů, které mohou na základě charmatizace nastat. Příklad Gándhího a Hitlera nás také upomíná na skutečnost, že charmatizace se děje v konkrétní společenské situaci. Otázku, jaká situace je vhodná pro vznik charmatické autority,¹⁵ musíme v tomto článku ponechat stranou. V následujících odstavcích se soustředíme pouze na ty, kdo vstupují do charmatického vztahu.

Charmatizovaný vůdce a jeho role

Negativní lidový sentiment, podporovaný bulvárními médii, obvykle přisuzuje charmatizovaným náboženským vůdcům chtivost moci, sexu, peněz apod., případně je vykresluje jako patologické osobnosti. Psychopatologii u nich předpokládá i několik populárně odborných prací,¹⁶ ale pro takové soudy zcela chybějí relevantní data.¹⁷ Serióznější autoři se zaměřují spíše na osobnostní charakteristiky, jakými je např. narcismus a grandiozita.¹⁸

Vzhledem k nemožnosti psychologických vyšetření vůdců je ale patrně nutné se spokojit s charakteristikami, vytvořenými na základě empirických výzkumů, případových studií a biografii. Lorne Dawson tak navrhl pět vzájemně se prolínajících souborů vlastností vůdců, jak je vnímali ti, kteří jim přisuzují charisma. Stručně a zjednodušeně se jedná o tyto vlastnosti:

- Charmatizovaní vůdci jsou vnímáni jako sebejistí a energičtí lidé, kteří vykazují neochvějnou víru v to, že naplní své poslání.
- V jejich stylu vedení je obsaženo vizionářství a vyjadřování emocí. Slouží jako příklad pro své následovníky a svým nasazením je strhávají k obětem.
- Působí dojmem citlivosti k potřebám druhých a daří se jim vyvolat dojem osobního zájmu o jejich životy a osobního spojení s nimi.
- Mají rétorické schopnosti a umějí dobře zacházet s dojmami, které vyvolávají. Jsou schopni vytvářet mýty (např. jejich biografie jsou mytologizovány) a naplňovat ideály lidí, které oslovují. Jednoduše a působivě uchopují jejich problémy a poskytují řešení.
- Jsou schopni vyvolat pocit, že jsou v nějakém smyslu výjimeční.¹⁹

Ať se nám zdá, že tyto charakteristiky odpovídají více či méně naší zkušenosti, nelze zapomenout, že jsou „týmovou prací“ – to, jak se vůdce projevuje, nezáleží zdaleka jen na něm, ale i na očekáváních jeho následovníků. Jak shrnuje Roy Wallis po důkladném studiu vůdce Davida Berga, charisma „vyplývá ze zvláštní struktury společenských vztahů, v níž dochází k výměně vzájemného přisuzování statutu a hodnoty. Údajný charmatický vůdce je povzbuzen lichotivým uznáním statutu a identity, na něž aspiruje, takže ve svém chování usiluje uskutečnit kompetence a status, které mu byly svěřeny. Snaží se tedy žít tak, aby dostal obrazu, jímž byl obdařen.“²⁰

Kvůli závislosti na vzájemné výměně uznání je charisma „v podstatě nejistým vlastnictvím, které vyžaduje neustálé posilování a ochranu...“²¹ „Charmatická autorita má totiž bytostně labilní základ“²² napsal Max Weber. S přibývajícím časem slábne ochota následovníků bezvýhradně charmatizovat svého vůdce, a charisma tak postupem času zevšedňuje a institucionalizuje se: „Hnutí pod charmatickým

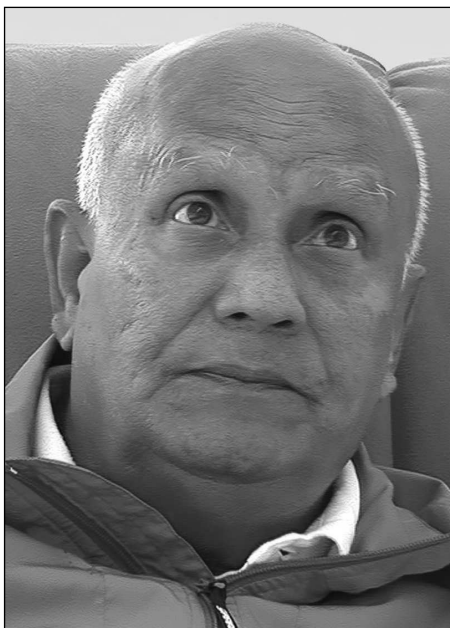

Jeden z obviněných: významný indický duchovní učitel Satja Sai Baba měl miliony stoupenců v Indii (a desetitisíce jinde na světě) a vliv na indickou politiku. Zatímco jedni ho chválili za humanitární a sociální aktivity, druzí poukazovali na to, že kouzelnické triky vydává za zázraky. V posledních letech jeho života přibyla vážná obvinění - také ze sexuálního zneužívání chlapců a mladých mužů.

vedením vytrhlo skupinu lidí z každodenní všednosti. Jakmile se vrátí do všedních kolejí, čistá vláda charmatu se přinejmenším poruší.“²³ Způsoby, jakými vůdcové čelí zevšednění charmatu, ovšem v tomto článku opět musíme nechat stranou.²⁴

Role charmatizovaného vůdce je ale velmi náročná i z jiných důvodů než jen kvůli úsilí zachovat své charisma. Kruh jeho nejbližších spolupracovníků (tzv. charmatická aristokracie²⁵), jejichž status a význam je přímo odvozen od statutu a významu vůdce a závislý na něm, se ho velmi často snaží izolovat od negativní zpětné vazby (ať už ze strany kritických stoupenců nebo okolí). Negativní zpětná vazba totiž znamená ohrožení charmatu, jímž je samozřejmě ohrožena i „aristokracie“. Kvůli tomuto ohrožení bývají kritici automaticky považováni za nepřátele, mohou být demonizováni a jejich působení a vliv bývají přeceňovány. K vytvoření atmosféry, v níž se daří paranoidnímu myšlení, navíc mohou ještě přispět zmíněné rysy grandiozity a narcismu vůdce.

Charmatická autorita je založena na předpokladech, které překračují hranice tohoto světa. Je tedy ze své podstaty nezávislá na konvenčních zábranách (na zákonech, zvycích apod.) a ve svém rozsahu neomezená jen na náboženskou oblast.²⁶ Je proto

Jeden z obviněných: indický duchovní učitel Šrí Činmoj zdůrazňoval absolutní nevyhnutelnost celibátu pro duchovní cíl seberealizace a jeho stoupenci dodržují v běžném společenském styku mužů a žen přísná pravidla. Posledních 15 let jeho působení bylo poznamenáno stále rostoucím počtem obvinění ze sexuálního zneužití jeho žaček.

docela snadné, aby se tato autorita postupně rozšířila i do nejintimnějších záležitostí stoupenců. Izolace vůdce v prostředí nekritických a oddaných stoupenců a charismatizace, která má zákonitě láskyplný podtext (a připomíná zamilovanost), může rozkolísat jeho vnímání toho, jaké chování je kulturně únosné. To se může projevit např. ve způsobu vyjadřování přízně (v souladu s náboženskou rolí vůdce tato přízeň navíc nemusí mít jen lidskou rovinu, ale může

být chápána i jako zprostředkování náboženského zážitku). Kvůli sebeponižování následovníků může být i snížena vůdcova schopnost empatie.

Zvláštní kapitolu tvoří problémy, které vyplývají z různosti kulturních prostředí vůdce a jeho stoupenců. Ta může přispět k nedorozuměním v tom, co vůdce a jeho stoupenci od sebe vzájemně očekávají, a tím porušení hranic, jak je zmíněno v předchozím odstavci. Dalším, podobným problémem je to, že západní společnost příliš neumí s charismatickou autoritou zacházet (např. na rozdíl od indické společnosti) a vystavuje vůdce náročným extrémům: devótnímu chování ze strany stoupenců a tvrdé kritice ze strany těch, kteří mu charisma nepřisuzují (a kteří mohou nalézt svou reprezentaci v médiích).²⁷ Prozkoumání této oblasti střetu kulturních přeporozumění považují za velmi potřebný směr dalšího bádání.

Stoupenci a odpadlíci

Podobně jako vůdci jsou i charismatizující následovníci předmětem zájmu psychologie a jejich ochota charismatizovat je vysvětlována snad nejčastěji pomocí Freudova modelu struktury osobnosti.²⁸ Užitečná pro porozumění charismatizaci je i vývojová psychologie, zvláště psychologie duchovního vývoje. Ochota charismatizovat vůdce podle ní patří do určitého stádia duchovního vývoje; na Fowlerově stupnici by to byl tzv. synteticko-konvenční stupeň víry, který se vyznačuje výjimečnou touhou po syntetizujícím, bezrozporném a vše vysvětlujícím obraze světa (charismatizo-

vaný vůdce bývá ochoten ho poskytnout) a po vysoce kohezním společenství, nastaveném na plnění významných úkolů (takové prostředí často vytvářejí charismatizující stoupenci).²⁹ Nejčastěji je ovšem prisuzování charismatu vysvětlováno z hlediska sociální psychologie.³⁰

Vzájemná závislost charismatizovaného vůdce a charismatizujícího stoupence byla už připomenuta: vyšší status vůdce nutně znamená i pozvednutí sebevědomí stoupenců, kteří pak ještě oddaněji prisuzují charisma, atd. Stoupenec je tímto způsobem motivován k oddanosti,³¹ která vyžaduje oběti (např. vztahů s bývalými přáteli) i investice (prostředků, času, práce apod.).³² Ohrožení vůdcova charismatu pak ovšem znamená, že je ohrožen i smysl stoupenecových obětí a investic.

Tato skutečnost vysvětluje chování stoupenců a odpadlíků³³ minimálně ve třech situacích:

1. První z nich je situace, kdy stoupenec pocítí, že je zneužíván. Pokud už mnoho obětoval a investoval, je pravděpodobné, že po počáteční zmatenosti svou zkušenost zracionalizuje (ve smyslu „byla to zkouška“ apod.) a nadále setrvá v roli oddaného stoupence.
2. Pokud člověk s touto zkušeností (třeba po čase) společenství opustí, stává se jeho zkušenost součástí jeho „příběhu odpadnutí“. V tomto příběhu odpadlík zdůvodňuje své odpadnutí a často chápe sám sebe jako oběť. Je tedy motivován ke zdůraznění negativních stránek vůdce i svého bývalého společenství. Čím větší byla jeho oddanost vůdci a čím více investoval do vytváření

Poznámky

- 1 Do této diskuse patrně nejvýrazněji v současnosti vstupuje kanadský sociolog Lorne L. Dawson.
- 2 Jiné obory nabízejí vlastní možnosti vysvětlení podobných jevů. Pro českého čtenáře je dostupné např. vysvětlení z hlediska psychologie (HOLE, Günter, *Fanatismus*, Portál 1998, zvláště str. 33-54) nebo antropologie (GIRARD, René, *Obětní beránek*, Lidové noviny 1997).
- 3 Pojem „charisma“ původně pochází z křesťanské teologie, v níž označuje „dar milosti“, tedy Bohem danou a církví rozpoznanou nadpřirozenou nebo mimořádnou schopnost.
- 4 WEBER, Max, *The Theory of Social and Economic Organization*, Free Press 1947, str. 358-359. Více o charismatické autoritě v kapitole „Charisma“ v českém výběru z Weberových spisů: WEBER, Max, *Autorita, etika a společnost. Pohled sociologa do dějin*, Mladá fronta 1997, str. 132-162.
- 5 WALLIS, Roy, *The Social Construction of Charisma*, in: WALLIS, Roy, BRUCE, Steve, *Sociological Theory, Religion and Collective Action*, The Queen's University of Belfast 1986, str. 130. Studie byla poprvé publikována v časopise *Social Compass* 29 (1), 1982, str. 25-39.
- 6 WILSON, Bryan R., *The Noble Savages: The Primitive Origins of Charisma*, University of California Press 1975, str. 7.

7 Tamtéž.

8 DAWSON, Lorne L., *Psychopathologies and the Attribution of Charisma. A Critical Introduction to the Psychology of Charisma and the Explanation of Violence in New Religious Movements*, *Nova Religio* 10 (2), 2006, str. 10.

9 BARKER, Eileen, *Plus ça change...*, *Social Compass* 42 (2), 1995, str. 171.

10 BARKER, Eileen, *Charismatization: The Social Production of 'an Ethos Propitious to the Mobilisation of Sentiments'*, in: BARKER, Eileen, BECKFORD, James A., and DOBBELAERE, Karel (eds.), *Secularization, Rationalism and Sectarianism*, Clarendon Press 1993, str. 197.

11 Podobně: WALLIS, Roy, *The Social Construction...*, str. 131.

12 DAWSON, Lorne L., *Psychopathologies...*, str. 5.

13 Na základě Webera Dawson definuje charismatickou autoritu pomocí čtyř rysů: (1) jejím základem je projev výjimečných schopností jednotlivce; (2) v historicky převládajících případech jsou tyto schopnosti považovány za božsky nebo nadpřirozeně dané či inspirované; (3) podstata charismatické autority je vysoce osobní, a to dokonce i v případech, kdy je málo přímého kontaktu mezi vůdcem a jeho následovníky; spočívá na velmi intenzivním citovém vztahu, který obvykle způsobí, že následovníci vkládají do svého vůdce mimořádnou víru a důvěru; (4) tato důvěra způsobuje, že spo-

lečenství zformovaná charismatickou autoritou vykazují neobvykle vysoký stupeň koheze, shody v oblasti hodnot a schopnosti plnit úkoly. - DAWSON, Lorne L., *Crisis in Charismatic Legitimacy and Violent Behaviour in New Religious Movements*, in: BROMLEY, David G., MELTON, J. Gordon (eds.), *Cults, Religion, and Violence*, Cambridge University Press 2002, str. 81-82. - V pozdější práci Dawson čtvrtý rys již neuvádí: DAWSON, Lorne L., *Psychopathologies...*, str. 9-10.

14 Příklad uvádí již TUCKER, Robert C., *The Theory of Charismatic Leadership*, in: RUSTOW, Dankwart A., *Philosophers and Kings: Studies in Leadership*, Georg Braziller 1970, str. 81-82.

15 Nejnověji je tato otázka diskutována ve studii: DAWSON, Lorne L., *Charismatic Leadership in Millennial Movements*, in: WESSINGER, Catherine (ed.), *The Oxford Handbook of Millennialism*, Oxford University Press 2011, str. 121-123.

16 Český vyšla kniha: STORR, Anthony, *Na hliněných nohou. Studie guruů*. Volvox globator 1998. Původní vydání Payot & Rivages 1996. - S touto knihou a s podobnými pracemi polemizuje SALIBA, John A., *Understanding New Religious Movements*, Altamira Press 2003, str. 90-93.

17 DAWSON, Lorne L., *Psychopathologies...*, str. 21.

18 Např. LIFTON, Robert Jay, *Destroying the World to Save It. Aum Shinrikyo, Apocalyptic Violence, and the New Global Terrorism*, Henry Holt and Company 1999.

Dvě svědectví

Anonymní komentář z 29. června 2011: „Jsem žačkou Swamijiho 18 let. Delší dobu jsem působila jako organizační pracovník JDŽ. Velmi často a dlouho jsem se pohybovala již jako mladá holka v blízkosti Swamijiho, tzn., že jsem se ve Střílkách po celé dny pobývala v domečku. Nechci tady mluvit o tom jak mi Swamiji pomohl a pomáhá, chci jen říct, že jsem nikdy ani náznakem nezaznamenala z Jeho strany ani náznak nějakého sexuálního obtěžování, i když jsem s ním zůstávala sama a to někdy dlouhé hodiny, ani jsem nezaznamenala žádné noční navštěvování mladých dívek v jeho pokoji. Jsem si naprosto jistá, že celá kauza je smyšlená, a beru ji jako nutnou čistku mezi žáky. Mimochodem Swamiji před pár lety mluvil o tom, že mnoho jeho věrných a dokonce blízkých žáků odejde od Jógy a odkloní se od Jeho učení. Prosím Boha, ať tuto čistku ustojím.“

Anonymní komentář z 2. července 2011: „Reakce na komentář z 29. 6. - Jsem moc ráda, že jsi po celou dobu 18 let mohla být s Mahéšvaránandou v čistě duchovním vztahu. Já jsem bohužel takové štěstí neměla. Po události oné noci jsem se ještě dalších 15 let snažila, i když se stále menší intenzitou, pochopit, proč to tenkrát udělal. Věděla jsem o dalších dvou ženách, a i to jsem se snažila omlouvat, vysvětlovat. Pak jsem narazila na příběhy žen na internetu. Jsem s nimi v kontaktu. Od března 2011 jsem se dozvěděla o dalších 8 ženách, které osobně znám a které měly s Mahéšvaránandou sexuální kontakt. Je mi to líto, i já bych byla ráda, abych mohla žít v nadšení a radosti z duchovní cesty, jak tomu u mne bylo před 15 lety.“

Z diskuse v prezentaci Jógy v denním životě a falešný guru Mahéšvaránanda, prezentace je dostupná na adrese <http://jogavdennimzivote.blogspot.cz/2011/05/svedectvi-c-7-zatim-anglicky.html>, download 4. 8. 2012.

jeho charismatu, tím větší míru frustrace a agrese může tento příběh obsahovat.³⁴

3. Stoupenec, který do společenství mnoho investoval a dosud ho neopustil, se zpravidla vášnivě brání připuštění možnosti zpochybnění vůdcovy mravní integrity, protože ohrožení vůdcova charismatu znamená zároveň ohrožení smyslu stoupenecových obětí a investic.

Jsou tedy obvinění pravdivá?

Mohou být. Na základě toho, co bylo řečeno o charismatizaci, si lze patrně snadno představit situaci, kdy chování charismatizovaného vůdce bude klasifikováno jako zneužití a kdy tento vůdce způsobí, že někteří jeho stoupenci pocítí újmu.³⁵ Z role vůdce a z povahy charismatu je ovšem alespoň v některých případech možné vyvozovat, že tato újma nemusela být způsobena

úmyslně a že ji vůdce ani jako újmu nechápe (její zveřejnění může naopak považovat za útok na své charisma). Každopádně (i když to zní velmi necitlivě k těm, kteří se cítí poškozeni), všichni stoupenec se (v různé míře) podíleli na vůdcově charismatizaci, a nesou tedy určitý díl odpovědnosti za situace, k nimž charismatický vztah vede. Na možnosti, že obvinění jsou pravdivá, samozřejmě nic nemění obhajoby vůdce ze strany jeho stoupeneců, protože ty vypovídají daleko více o jejich oddanosti než o vůdci samém a o jeho chování.

Obvinění ovšem pravdivá být nemusejí. Odpadlíci (při vši úctě k jejich možnému utrpení) mohou ve svých „příbězích odpadnutí“ (třeba nevědomky) konstruovat nebo přizpůsobovat líčení situací tak, aby to vyhovovalo jejich pojetí sebe samých jako obětí. Jejich zklamání a hněv může

způsobit, že vůdcům neoprávněně přikládají odsouzeníhodné motivy a že přehlížejí svůj podíl na vzniku situace, v níž byli zraněni. Tyto příběhy tak není možné chápat jako nezpochybnitelná svědectví, a to navzdory (anebo kvůli?) jejich přemáhající emocionalitě. Tuto pochybnost nemůže rozptýlit ani to, když se podobných příběhů vyskytne více.

Jako oheň

Charisma není samo o sobě nebezpečné a charismatizace je běžný společenský jev. Nebezpečí (ať už např. nebezpečí zneužívání následovníků nebo nebezpečí falešných obvinění ze zneužívání) vyplývá z nezvládnutého zacházení³⁶ s plamínkem charismatu, který může obě strany charismatického vztahu zahřát, ale i popálit.

19 DAWSON, Lorne L., *Charismatic Leadership...*, str. 116-117; DAWSON, Lorne L., *Crisis in Charismatic Legitimacy...*, str. 82-83.
20 WALLIS, Roy, *The Social Construction...*, str. 150.
21 Tamtéž, str. 151.
22 WEBER, Max, *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundrisse der verstehenden Sociologie*, Tübingen 1972, str. 656, citováno podle: WEBER, Max, *Autorita, etika a společnost. Pohled sociologa do dějin*, Mladá fronta 1997, str. 136.
23 Tamtéž, str. 146.
24 Jsou popsány v knize: VOJTÍŠEK, Zdeněk, *Nová náboženská hnutí a kolektivní násilí*, L. Marek 2009, str. 346-352.
25 WALLIS, Roy, *The Social Construction...*, str. 151.
26 DAWSON, Lorne L., *Charismatic Leadership...*, str. 118-119.
27 DAWSON, Lorne L., *Comprehending Cults. The Sociology of New Religious Movements*, Oxford University Press 1998, str. 141-142.
28 Více např. DOWNTON, James V., *Rebel Leadership. Commitment and Charisma in the Revolutionary Process*, The Free Press 1973; JACOBS, Janet Liebman, *Divine Disenchantment: Deconverting from New Religions*, Indiana University Press 1989.
29 Český více o Fowlerovi: DUŠEK, Pavel, MOTL, Jiří, VOJTÍŠEK, Zdeněk, *Spiritualita v pomáhajících profesích*, Portál 2012, str. 88-101.

30 Shrnutí poskytuje DAWSON, Lorne L., *Charismatic Leadership...*, str. 121-123.

31 Za základní díla teorie oddanosti považují: KANTER, Rosabeth Moss, *Commitment and Community: Communes and Utopias in sociological perspective*, Harvard University Press 1972; a STARK, Rodney, BANBRIDGE, William Sims, *Towards a Theory of Religion: Religious Commitment*, *Journal for the Scientific Study of Religion* 19 (2), 1980, str. 114-128. – Užitečné jsou i podněty, které poskytuje STARK, Rodney, FINKE, Roger, *Acts of Faith*, University of California Press 2000.

32 Z mechanismů zvyšování oddanosti podle Kanterové (viz pozn. 31) vybírám pro jednoduchost pouze první dva.

33 Nelichotivý výraz „odpadlík“ používám kvůli zjednodušení a s omlouvou těm, jichž se dotýká.

34 Sociologové Bromley a Shupe tyto příběhy nazývají dokonce „historikami ohavnosti“ (atrocities tales) - SHUPE, Anson D., BROMLEY, David G., *Apostates and Atrocity Stories: Some Parameters in the Dynamic of De-programming*, in: WILSON, Bryan (ed.), *The Social Impact of New Religious Movements*, Rose of Sharon Press 1981, str. 179-234.

35 Jsou dokonce známy i případy násilných činů. Více např. VOJTÍŠEK, Zdeněk, *Nová náboženská hnutí...*

36 DAWSON, Lorne L., *Crisis in Charismatic Legitimacy...*, str. 98.

Abuse and Charisma

The theory of charismatic authority based on Max Weber's conception seems to provide an insight into the cases of alleged abuses (esp. sexual) of followers committed by their religious leaders. Accusations of abuse, being true or not, can be understood as a result of attributing charisma to the leader. The leader, isolated from negative feedback from outside of the group and aware of divine character of his charisma, is clearly exposed to temptation to go beyond the conventions of sexual behaviour. On the other hand, alleged abuses can be part of the "atrocities stories" of disappointed followers and defectors. By means of exaggerating and misattributing, the disappointed followers and defectors can consider themselves to be victims and therefore can find an excuse for former valuable sacrifices and high investments accompanying their attribution of charisma to the leader.